

STRUKTURALNE PROMJENE STANOVNIŠTVA PORJEČJA KRKE U RAZDOBLJU 1991.-2001.

Sažetak: *Cilj rada je ukazati na strukturalne promjene stanovništva u Pokrčju, posebno između dva zadnja popisa stanovništva, domaćinstava i stanova.*

U tekstu su postavljene četiri hipoteze o strukturalnim karakteristikama stanovništva i domaćinstava, od kojih su prve tri, koje se odnose na demografske i socio-ekonomske karakteristike stanovništva, te karakteristike domaćinstava u potpunosti ili djelomice dokazane, dok je četvrta hipoteza koja se odnosi na promjene u stambenom fondu potvrđena samo u onom dijelu koji se odnosi na smanjenje broja stanovnika po stanu, a u ostalim dijelovima nije dokazana.

Analizom je dobiveno da je stanovništvo između dva zadnja popisa (1991. i 2001.) pokazalo negativne trendove u dobnoj, fertilnoj, obrazovnoj, etničkoj i strukturi stanovništva prema aktivnosti te veličini domaćinstava, ali je u pogledu rasta apsolutnog broja zaposlenih i smanjenja broja nezaposlenih nakon 2001. kao i porasta broja stanova za stalno stanovanje – zahvaljujući intenzivnoj izgradnji stanova – pokazala pozitivne tendencije.

Činjenica je da su u onim tipovima naselja koja su zbog rata (što smo već iznijeli u tekstu «Naselja i kretanje stanovništva u porječju Krke») pokazala regresivne tendencije (zagorska sela i gradovi), izraženiji negativni trendovi strukturalnih promjena nego u onim tipovima naselja koja su pokazala progresivne trendove (primorska sela).

Iz svega toga može se zaključiti kako se u Pokrčju još duže vrijeme može očekivati demografska i socijalna devastacija, posebno u onim krajevima koji su bili zahvaćeni ratom, premda se u nekim pokazateljima pokazuju znaci oporavka.

Ključne riječi: *biološke strukture, socio-ekonomske strukture, stanovništvo, porječje Krke (Pokrčje), promjene 1991.-2001.*

1. Uvod¹

U tekstu „Naselja i kretanje stanovništva u porječju Krke“ objavljenom u prvom Godišnjaku „*Titius 1*“ (2008.), prikazan je teorijski uvod sa svim potrebnim definicijama i klasifikacijama². U istom je tekstu prikazana tendencija pada broja stanovnika u svim tipovima naselja Porječja između dva zadnja popisa stanovništva (gradskim, mješovitim i seoskim naseljima), kao i opadanje broja stanovnika u obalnim gradskim naseljima, zagorskim gradskim i seoskim naseljima te otočkim naseljima. Jedino su obalna seoska naselja pokazala stanovit rast broja stanovnika između dvaju zadnjih popisa.

Ovaj se tekst metodološki razlikuje od prethodnoga po tome što se zbog ograničenja koja pružaju statistički podaci popisa stanovništva, domaćinstava i stanova, nije moglo ići na istovrsne tipologije kao u prethodnom tekstu³. Stoga se ovdje, umjesto tipologije gradska obalna naselja, gradska zagorska naselja, seoska obalna naselja, seoska zagorska naselja, seoska otočka naselja, služi tipologijom kako slijedi:

1. Primorska gradska naselja,
2. Zagorska gradska naselja,
3. Primorska seoska naselja,
4. Zagorska seoska naselja.

Druga metodološka razlika između ovoga i prethodnoga teksta je u tome što u ovaj tekst, iz istih razloga ograničenja koja nudi popis, u obradu nisu uključena naselja iz Splitsko-dalmatinske županije koja spadaju u Porječje (Crivac, Vrba, G. i D. Ogorje, Bračević te M. i V. Milešina).

Polazna pretpostavka ovoga rada je da će prikazano kretanje stanovništva značajno utjecati na strukturalne promjene između dva zadnja popisa, pogotovo zbog minule ratne situacije te egzodusa stanovništva, ne samo srpske, već i hrvatske etničke pripadnosti. Iz toga se mogu izvući sljedeće hipoteze:

1. Da će stanovništvo u onim tipovima naselja koja su pokazala značajan pad (primorska gradska naselja, zagorska gradska i seoska naselja) u 2001. godini imati poremećene biološke karakteristike s tendencijom kvarenja (spolne i dobne strukture te broja žena u fertilnoj dobi), kao što će stanovništvo u onim naseljima koja su pokazala rast (primorska obalna sela), pokazati povoljne biološke karakteristike s tendencijom poboljšanja između dva zadnja popisa.

¹ Zahvaljujem se na pomoći u prikupljanju podataka Antoniji Šunjić i Doris Vrdoljak, studenticama I. godine diplomskog studija Sociologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu.

² Zato se literatura koja je prikazana u tome tekstu može smatrati sastavnim dijelom i ovoga teksta.

³ Popisi stanovništva 1991. i 2001. kada prikazuju različite strukture stanovništva ne prikazuju ih po naseljima kao što je slučaj kod broja stanovnika, već po gradovima i općinama. Zato smo morali promijeniti tipologiju na način kako je prikazana. Pri tome treba napomenuti da primorska gradska naselja obuhvaćaju i mali broj otočkih pripadajućih naselja s vrlo malim brojem starijeg stanovništva.

2. Da će stanovništvo u onim tipovima naselja koja su pokazala pad imati i nepovoljne socijalne karakteristike s tendencijom kvarenja između dva zadnja popisa (obrazovna struktura, struktura aktivnosti, etnička struktura, struktura stanovništva po zaposlenosti i slično), kao što će ona naselja koja su pokazala rast stanovništva imati povoljnije socijalne strukture stanovništva.
3. Da će u naseljima koja su regresivna između dva popisa pokazati i transformacije u pogledu domaćinstava, dok će progresivna naselja također promijeniti strukturu kućanstva, ali u pozitivnom smislu. Tako će u prvim naseljima broj članova po domaćinstvu opadati, dok će kod drugih rasti.
4. Da će zbog minulog rata u ovim prostorima, u onim naseljima koja pokazuju regresiju, biti jako veliki broj praznih i napuštenih stanova (mjereno odnosom broja domaćinstava i broja stanova po korisniku), dok će u progresivnim naseljima biti nedostatak stambenog prostora.

Iz prethodnoga se vidi da se ovaj rad sastoji iz barem četiri tematske cjeline. U prvoj će se tematskoj cjelini govoriti o biološkim strukturama stanovništva i promjenama tih struktura. U drugoj će cjelini biti riječi o socio-ekonomskim strukturama stanovništva i promjenama tih struktura. Treća tematska cjelina će analizirati strukturu domaćinstava i promjene koje su se u njima dogodile između dva popisa. I konačno, četvrta cjelina će se odnositi na strukturu i karakteristike stambenih prostora.

2. Promjene u biološkim karakteristikama stanovništva

Analiza je pokazala da u 2001. godini nije bilo značajnih razlika u pogledu udjela muškog i ženskog stanovništva među različitim tipovima naselja, kao što u tom pogledu nema razlika između Pokrčja i Republike Hrvatske. Naime, u Pokrčju je tada živjelo oko 58.000 žena i 55.000 muškaraca, što ukazuje na normalnu distribuciju 52:48%, kao što je i na razini Hrvatske u cijelosti. Pri tom treba konstatirati kako zagorski gradovi i primorska sela nešto odstupaju od toga, jer je odnos muškog i ženskog stanovništva ravnomjerniji nego kod primorskih gradova i zagorskih sela (49:51%).

Nema velikih razlika u pogledu spolne strukture između 1991. i 2001. godine. Tako je 1991. bilo 49% muškaraca prema 51% žena, što je demografski normalnija distribucija. U primorskim gradovima i zagorskim selima također je otkriven takav odnos, dok je u zagorskim gradovima i primorskim selima bilo još nešto više žena (52%).

Naredna tabela nedvosmisleno ukazuje na poremećaje u velikim dobnim skupinama 2001. godine. Iako je i na razini Hrvatske 22% starog stanovništva, čiji je udjel gotovo identičan najmlađoj dobnj skupini, u Pokrčju je taj poremećaj još izraženiji. Tako u Pokrčju ima čak više najstarije populacije nego najmlađe, dok je nešto umanjen i udjel radno sposobnog stanovništva⁴.

⁴ Prosječna starost stanovništva 2001. godine iznosila je 39,3 godine u Porječju rijeke Krke, a 41,1 godinu u prosjeku Hrvatske.

U popisu 1991., međutim, ti su odnosi među velikim dobnim skupinama bili normalniji. Odnos između najstarijeg i najmlađeg stanovništva bio je u korist najmlađega (1:1,9 u korist mladih), dok je tada bilo čak 55% radno sposobnog stanovništva.

Poremećaji odnosa između najmlađeg i najstarijeg stanovništva dijelom su posljedica rata, a dijelom su i posljedica starenja populacije u svim dijelovima svijeta koje je povezano uz porast standarda i poboljšanje zdravstvene zaštite, što sve utječe na produženje trajanja života.

To se jasno vidi iz **Tablice 1**, gdje je očito da je porast starijeg stanovništva daleko veći u Pokrčju nego na razini Hrvatske.

Tablica 1. Velike dobne skupine stanovništva 1991. i 2001. (u %)

GODINE/ PODRUČJA	1991.				2001.			
	0-19	20-59	60 i više	UKU- PNO	0-19	20-59	60 i više	UKU- PNO
Primorski gradovi	28	57	14	100	23	55	22	100
Zagorski gradovi	30	57	12	100	25	48	26	100
Primorska sela	25	50	23	100	19	49	28	100
Zagorska sela	24	50	22	100	17	39	44	100
UKUPNO	28	55	15	100	23	50	26	100
RH	26	55	17	100	24	54	22	100

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. i 2001.

Utjecaj rata uočljiv je posebno u zagorskim selima, u kojima gotovo polovica stanovništva spada u treću dob, a manje od 1/5 stanovništva spada u najmlađu kategoriju stanovništva⁵. Iz toga slijedi da je daleko manji udjel radno sposobnog stanovništva, što ukazuje na vrlo nepovoljnu ekonomsku situaciju ovog područja. Nešto je povoljnija situacija kod primorskih sela, iako je i tu taj odnos prilično poremećen, a nešto je povoljnija situacija kod zagorskih gradova. Najpovoljniji je odnos između mladog i starog stanovništva kod primorskih gradova.

Najveći problem međutim nije u tome, već u trendovima razvoja dobnih skupina populacije. Tako se iz sljedećeg grafikona jasno vidi da se odnos između velikih dobnih skupina između 1991. i 2001. još više kviri. Izrazit rast udjela najstarijeg stanovništva prisutan je u svim područjima Pokrčja, ali je najveći kod zagorskih

⁵ Još je nepovoljniji odnos na otocima gdje se 2001. udjel starog stanovništva kreće oko 50%, dok u otočnim selima uopće nema mlade stanovništva.

gradova i sela u kojima je udjel starog stanovništva narastao za dva i više puta. Istovremeno se udjel mladog stanovništva u tim područjima značajno smanjio (kod zagorskih sela čak za 30%).

Najmanji je rast najstarijeg stanovništva u razdoblju 1991.-2001. zabilježen kod primorskih sela, jer se stanovništvo iz zagorskih naselja preseljavalo u primorska naselja. Tu je indeks udjela samo 122, što je čak manje nego na razini Hrvatske u cijelosti.

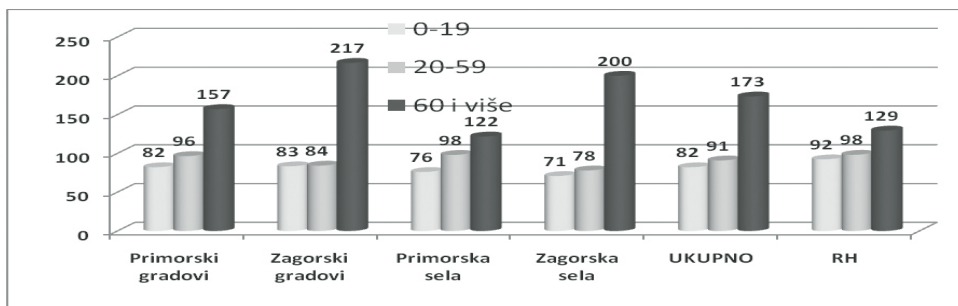
Sukladno tome, još je veći demografski i gospodarski problem u tome što u svim područjima, a posebno u zagorskim gradovima i selima, opada udjel radno sposobnog stanovništva. U tom je području jedan od značajnih razloga prijašnja ratna situacija (ne samo egzodus Srba, već u počecima rata i Hrvata, koji su velikim dijelom ostali u mjestu u kojem su boravili kao prognanici).

Osim toga, rezultat je i vrlo mali udjel fertilnog stanovništva među ženama, što je posebno izraženo kod zagorskih sela gdje je samo $\frac{1}{4}$ žena u fertilnom razdoblju.

Prema tome, može se slobodno konstatirati kako su demografske osnove gospodarske i biološke reprodukcije u Pokrčju značajno narušene⁶; posebno je to slučaj s otocima i zagorskim ruralnim naseljima, ali u nekim pokazateljima i sa zagorskim gradovima. Odstupanja od prosjeka Republike Hrvatske su u tom pogledu značajna, a tendencije razvoja bioloških karakteristika stanovništva su poražavajuće.

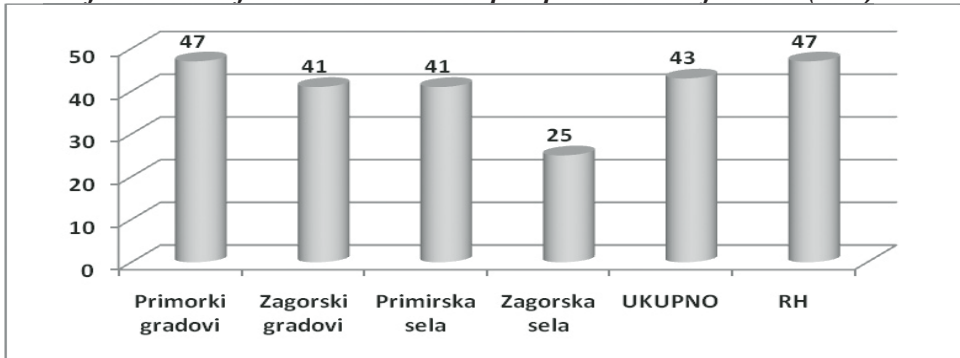
Time je u velikoj mjeri dokazana prva hipoteza ovoga teksta, jer su u onim naseljima koja su imala drastičan pad stanovništva između dva zadnja popisa (zagorska seoska naselja) značajno poremećene velike dobne skupine, a s tim i reproduktivna moć stanovništva s tendencijom pogoršanja. Nešto su manje nepovoljni odnosi u zagorskim i primorskim gradskim naseljima, a najvitalnije stanovništvo pokazuju primorska ruralna naselja koja su pokazala rast stanovništva (vidi Bjelajac, 2008.).

Graf. 1. Indeksi udjela velikih dobni skupina 2001./1991.

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991, i 2001.

⁶ To se vidi i po negativnom prirodnom prirastu koji je već duže godina prisutan u ovom području. Tako je prirodni prirast u ovom području bio pozitivan sve do 1990. godine, a od 1991. postaje negativan (kada iznosi -0,5‰ (vidi Bjelajac, 2003.), da bi 2002. godine umiralo 425 stanovnika više nego što ih se rodilo (prirodni prirast iznosi čak -3,8‰, a 2007. je još povećan broj umrlih prema broju rođenih (- 531, ili -4,8‰).

Graf. 2. Žensko fertilno stanovništvo po tipovima naselja 2001. (u %)

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2001.

3. Socio-ekonomske karakteristike stanovništva

Od socio-ekonomskih karakteristika stanovništva bit će prikazano stanovništvo prema aktivnosti, stanovništvo koje nema prihoda, stanovništvo prema stupnju završene škole i prema narodnosti.

Iz dolje prikazane tablice vidljivo je da 2001. Pokrčje nema adekvatnu strukturu stanovnika po aktivnosti. To je osobito vidljivo kad se uspoređi sa, također, lošim prosjekom Hrvatske. Naime, stopa aktivnosti u Pokrčju, pogotovo u pojedinim njegovim područjima, vrlo je niska. Analogno tome, udjel uzdržavanog stanovništva je u nekim od tih područja viši nego u drugima (primjerice u zagorskim gradovima). Tako, u prosjeku, 1,3 aktivna stanovnika uzdržava jednog uzdržavanog stanovnika (kod zagorskih gradova jedan aktivni stanovnik uzdržava jednog uzdržavanog stanovnika). Nešto je bolja situacija kod primorskih gradova jer 1,4 aktivna stanovnika uzdržava jednog stanovnika, kao što je i na razini Hrvatske kao cjeline.

Tablica 2. Struktura stanovništva prema aktivnosti 2001. (u %)

KATEGORIJE STANOVNIŠTVA/PODRUČJA	Aktivno	Osobe s osobnim prihodima	Uzdržavano	UKUPNO	Broj aktivnih na jednog uzdržavanog
Primorski gradovi	43	27	31	100	1,4
Zagorski gradovi	37	29	34	100	1,0
Primorska sela	38	30	32	100	1,2
Zagorska sela	32	41	27	100	1,2
UKUPNO	40	29	31	100	1,3
RH	44	26	30	100	1,4

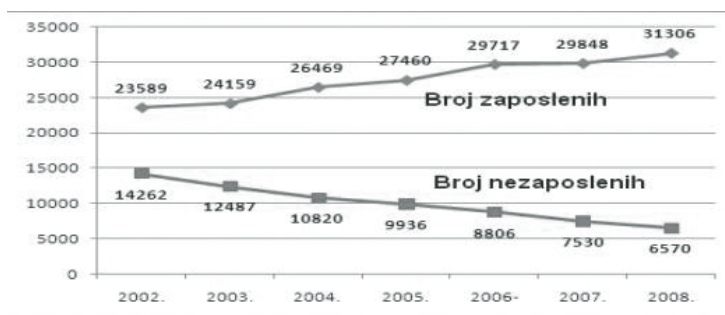
Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2001.

Loš materijalni položaj ovog područja vidi se i po tome što u 2001. čak 38% stanovnika nema nikakvih prihoda (što je za 2% više nego u Hrvatskoj), pri čemu se značajno razlikuju različita područja. Tako je najveći udjel stanovništva bez prihoda u primorskim gradovima (42%), a najmanji je u primorskim selima (34%). Zagorska naselja se u tom pogledu gotovo podjednako odnose. Tako, dok u zagorskim gradovima ima 37% stanovnika bez primanja, u zagorskim selima je taj broj samo nešto niži (36%). Nažalost, podataka o tome za 1991. godinu nismo pronašli, pa usporedba nije moguća⁷.

Međutim, također se može konstatirati kako broj zaposlenih u novije vrijeme značajno raste, a broj nezaposlenih opada, što ukazuje na neke pozitivne tendencije u ovom prostoru.

I stopa nezaposlenosti u odnosu prema istoj u Hrvatskoj se popravlja jer, dok je 2006. 25% radnog kontingenta u Županiji bilo nezaposleno, u prosjeku Hrvatske je ona iznosila samo 17,7% (Županija je imala veću stopu nezaposlenosti za 41%). Međutim, u 2008. godini taj se odnos popravio pa je Županija imala 19,8% nezaposlenih, a Hrvatska 14,3% (indeks = 138).

Graf. 3. Broj zaposlenih i nezaposlenih u Županiji u razdoblju 2002.-2008.

Izvor: Statističke informacije 2005-2009.

Prema zadnjem popisu stanovništva u Šibensko-kninskoj županiji je 69% od aktivnog stanovništva bilo zaposleno, dok je istovremeno u prosjeku Hrvatske čak 80% aktivnog stanovništva bilo zaposleno.

I u pogledu obrazovne strukture stanovništva, Pokrčje je prema prosjeku Republike Hrvatske u lošijem položaju. Tako, dok je stanovništvo Hrvatske u prosjeku išlo 10 godina u školu, u porječju Krke je išlo samo 7 godina. Postoje pri tome značajne razlike između različitih tipova naselja. Stanovništvo primorskih gradova t ako ima najpovoljniju obrazovnu strukturu (10 godina prosječno školovanja), a najnepovoljniju obrazovnu strukturu stanovništva imaju zagorska sela (samo 5 go-

⁷ Moguće je, međutim, konstatirati da je 1992. godine samo 32% radnog kontingenta bilo zaposleno, što je tada iznosilo 89% prosjeka Republike Hrvatske, po čemu je među hrvatskim županijama Šibensko-kninska bila na devetom mjestu. Istovremeno je ona proizvodila samo 40% nacionalnog dohotka Republike (vidi Bjelajac, 2003.).

dina školovanja u prosjeku). To je rezultat vrlo velikog udjela stanovnika bez ikakve škole kod zagorskih sela (više od 1/5 stanovništva) i samo 3% stanovnika s visokom školom. Zagorski gradovi i primorska sela su u nešto povoljnijoj situaciji od zagorskih sela (s 9 godina školovanja u prosjeku). I dok u Pokrčju ima samo 9% stanovnika s VŠS i VSS, u primorskim gradovima takvog stanovništva ima čak 12%.

I dok se na razini Hrvatske broj godina školovanja za 25% povećao u odnosu na 1991., u Pokrčju je zbog ratne situacije te iseljavanja stanovništva u obalna gradska i ruralna naselja (na početku srpske okupacije tzv. Krajine, kada su prognani Hrvati), ili u druge bivše republike ex Jugoslavije (izbjegli Srbi). Iz prikazanoga se može zaključiti da su obrazovanije kategorije stanovništva u većoj mjeri odlazile s ovog područja, prema sljedećem grafikonu, uglavnom vjerojatno u primorska sela, jer je indeks rasta godina školovanja u tom tipu naselja 113, dok je u svima ostalim tipovima ispod 100.

U usporedbi s popisom 1991., Pokrčju je u 2001. nepovoljnija, i to značajno, obrazovna struktura stanovništva. Tako je 1991. u Pokrčju stanovništvo u prosjeku išlo 10 godina u školu, a 2001. godine samo 7 godina. To bi značilo da su posljedice rata i u tom pogledu drastične, jer umjesto da se za deset godina popravila obrazovna struktura, ona je nepovoljnija za 30% u prosjeku. U popisu 1991. Pokrčje je imalo čak za 20% povoljniju prosječnu obrazovnu strukturu od Hrvatske u cijelosti, a čak su i stanovnici primorskih gradova bili obrazovaniji za jednu godinu školovanja nego 2001. godine.

Tablica 3. Stanovništvo staro 15 i više godina prema školskoj spremi 2001. (u%).

ŠKOLA/ PODRUČJA	Bez škole	Nepotpuna osnovna. škola	Osnovna škola	Srednja škola	Viša škola / fakultet	UKUPNO	Prosječne godine školovanja
Primorski gradovi	5	13	17	53	12	100	10
Zagorski gradovi	10	17	21	45	7	100	9
Primorska sela	6	21	18	46	8	100	9
Zagorska sela	22	31	19	24	3	100	5
Ukupno	8	17	18	47	9	100	7
RH	3	16	22	47	12	100	10

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2001.

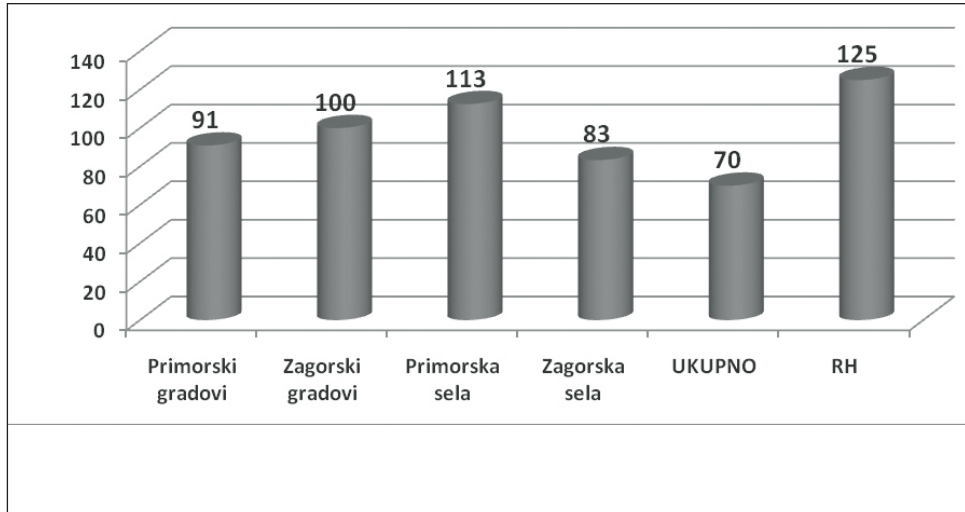
Postavlja se pitanje, je li ovakva obrazovna struktura i promjene koje je doživjela u razdoblju 1991. – 2001. u mogućnosti izvesti čitavu subregiju iz gospodarskog kolapsa u kojemu se nalazi (pogotovu se to odnosi na zagorska gradska naselja u kojima, osim neophodnih državnih i nekih drugih institucija, ima vrlo malo gospodarskih firmi koje danas funkcioniraju)?

Očito je da udjel višeg i srednjeg sloja obrazovanja populacije u Pokrčju kao cjelini značajno raste, kao što je uostalom i na razini Republike Hrvatske, ali i da udjel nižeg sloja obrazovanih između dvije popisne godine opada. To se značajno razlikuje među različitim tipovima naselja. Tako, dok u primorskim gradovima udjel višeg i nižeg sloja obrazovanja opada, srednjega sloja raste. Kod zagorskih gradova viši sloj obrazovanja opada za čitavih 50%, a za 60% raste udio nižeg sloja obrazovanja populacije. Slično je i kod zagorskih sela kod kojih udio višeg obrazovnog sloja opada za 25%, a nižega sloja raste za 16%. Najpovoljniji je razvoj uočen kod primorskih sela u kojima udio visokog sloja obrazovanja populacije raste za 1/3 udjela iz 1991., srednjeg sloja također raste za 1/5 udjela iz 1991., a nižega sloja obrazovanja populacije opada za 12%. Iz toga slijedi zaključak kako su se primorska sela u razvoju između 1991. i 2001. najbolje razvijala kada je riječ o stupnju obrazovanja stanovništva.

Tablica 4. Stanovništvo staro 15 i više godina prema školskoj spremi 1991. (u%)

ŠKOLA/ PODRUČJA	Bez škole	Nepotpuna osnovna. škola	Osnovna škola	Srednja škola	Viša škola / fakultet	UKUPNO	Prosječne godine školovanja
Primorski gradovi	2	14	20	48	13	100	11
Zagorski gradovi	3	11	22	47	14	100	9
Primorska sela	3	28	20	38	6	100	8
Zagorska sela	17	23	22	26	4	100	6
Ukupno	9	21	21	36	7	100	10
RH	3	24	23	36	9	100	8

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991.

Graf. 4. Indeksi razvoja prosječnih godina školovanja u razdoblju 1991.-2001.

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. i 2001.

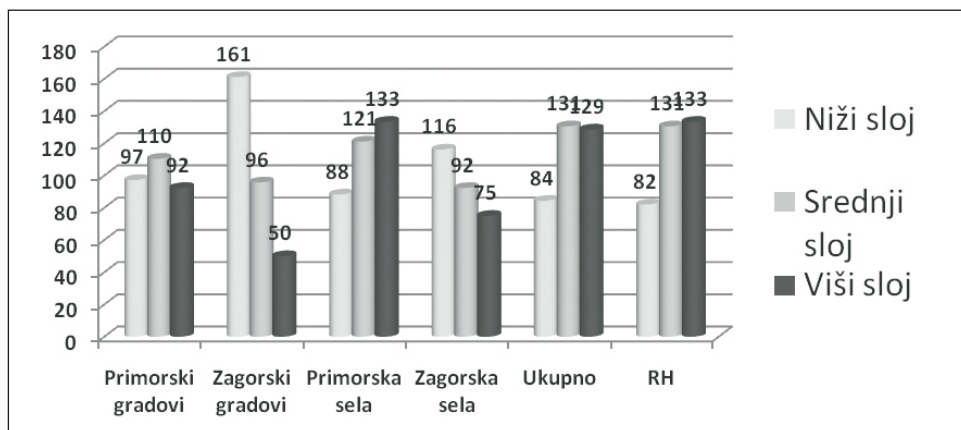
Tablica 5. Udjel slojeva obrazovanja 1991. i 2001. i indeks udjela

SLOJEVI OBRAZ./ PODRUČJA	Niži sloj		Srednji sloj		Viši sloj		Indeks 2001/1991		
	1991	2001	1991	2001	1991	2001	Niži	Srednji	Viši
Primorski gradovi	36	35	48	53	13	12	97	110	92
Zagorski gradovi	36	58	47	45	14	7	161	96	50
Primorska sela	51	45	38	46	6	8	88	121	133
Zagorska sela	62	72	26	24	4	3	116	92	75
Ukupno	51	43	36	47	7	9	84	131	129
RH	50	41	36	47	9	12	82	131	133

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. i 2001.

Iz **Tablice 6** je jasno da je Pokrčje u 2001. godini, a vjerojatno i danas, postalo nacionalno homogeno područje u kojem osim 9% Srba i 3% ostalih nacionalnosti žive Hrvati. Međutim, 1991. ovo je područje imalo čak 1/3 Srba i 4% ostalih nacionalnosti. Dok je udio Srba u Pokrčju 1991. bio gotovo tri puta veći nego u Hrvatskoj u cijelosti, 2001. godine se taj odnos smanjio na gotovo 1:2. Nacionalna se homogenost danas, ali i struktura stanovništva po etničkim skupinama, u prethodnom popisu stanovništva bitno razlikuje u različitim tipovima naselja. Tako je 2001. godine najveći udio Srba zabilježen u zagorskim selima (gdje se prepolovio u odnosu na 1991.) i zagorskim gradovima (u kojima je on četiri puta manji nego 1991.). Međutim, i u primorskim gradovima je udio Srba opao za 1/3 udjela u 1991. godini. Jedino je u obalnim selima udio ove etničke skupine ostao isti kao i 1991. godine.

Graf. 5. Indeksi razvoja slojeva obrazovanja stanovništva (1991.=100).

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. i 2001.

Razlog ovako drastičnog gubitka određene etničke skupine nalazi se u ratu, kada je nakon oslobođenja iz ovih krajeva odselila u druge republike Jugoslavije, iz straha od osvete. Jedan broj tih izbjeglica se u međuvremenu vratio, a hrvatske vlasti su dopustile doseljavanje izbjeglica hrvatske nacionalnosti iz BiH i Kosova, pa se postigla relativna nacionalna homogenost u području.

Tablica 6. Struktura stanovništva po narodnosti 1991. i 2001. godine (u%)

PODRUČJA	1991.				2001.			
	Hrvati	Srbi	Ostali	Ukupno	Hrvati	Srbi	Ostali	Ukupno
Primorski gradovi	84	9	7	100	94	3	3	100
Zagorski gradovi	32	62	6	100	82	15	2	100
Primorska sela	95	1	4	100	97	1	2	100
Zagorska sela	30	69	1	100	64	35	1	100
UKUPNO	62	34	4	100	88	9	3	100
RH	78	12	10	100	89	5	6	100

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. i 2001.

To, međutim, ne znači da su na početku rata, odmah nakon „Balvan revolucije“ s ovoga područja bili prognani i stanovnici hrvatske nacionalnosti. Jedan veliki dio prognanika nikada se nije vratio u mjesto boravka, već je ostao u mjestu u kojem je proveo prognanički život⁸

Tablica 7. Apsolutni broj Hrvata i Srba 1991. i 2001. i indeksi

NACIONAL- NOST / PODRUČJA	Hrvati				Srbi			
	1991.	2001.	Indeks	Razlika (2001.- 91.)	1991.	2001.	Indeks	Razlika (2001.- 91.)
Primorski gradovi	38660	57386	148	18726	4119	1822	44	-2297
Zagorski gradovi	5683	22900	403	17217	11018	4251	39	-6767
Primorska sela	7157	12172	170	5015	78	71	91	-7
Zagorska sela	2259	7380	327	5121	5302	4085	77	-1217
UKUPNO	55750	101839	183	46079	22508	12230	54	-10288

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. i 2001.

⁸ Oni koji su bili djeca, u progonstvu su odrasli, završili škole i fakultete, poženili se i ostali u mjestu u kojem su faktički odrasli. Onaj dio starijih koji se bojao vratiti u mjesto boravka, također se u međuvremenu snašao, zaposlio i ostao tamo gdje je bio desetak godina. To se jasno vidi i po rastu hrvatske populacije u primorskim gradovima i selima.

Iz prethodne tablice se može zaključiti da se u zagorskim gradovima i selima doselio vrlo veliki broj Hrvata (u Kninu iz BiH, koji još održavaju vezu s matičnim mjestom, a u Kistanju Janjevaca s Kosova), ali je broj Hrvata značajno porastao i u primorskim gradovima i selima. Tako je broj Hrvata u Pokrčju u deset godina porastao za oko 46.000 (indeks 183), a broj Srba se smanjio za oko 10.000 (indeks 54).

Migratorna kretanja u ovom području još su uvijek vrlo intenzivna. Tako, primjerice, dok se 2003. u područje iz drugih županija doselilo 1.073 stanovnika, a iz okolnih područja 826, 2008. godine je taj broj pao na samo 986, odnosno 721. Istovremeno, 2003. je iz područja odselilo u drugu županiju 1.057 stanovnika, a u inozemstvo 209, a 2008. godine taj je broj samo nešto manji (968), dok je broj emigriranja u inozemstvo značajno povećan na 362.

3. Promjene u strukturi domaćinstva

U Pokrčju je 2001. godine bilo 39.648 domaćinstava, koji se broj značajno razlikuje po različitim tipovima naselja. Tako je broj domaćinstava najveći u primorskim gradovima, a najmanji u primorskim i zagorskim seoskim naseljima. U odnosu na 1991. godinu, broj domaćinstava je 2001. narastao za 1,6 puta, a pokazalo se da je on rastao u svim tipovima naselja, premda se u tom pogledu naselja donekle razlikuju. Tako je broj domaćinstava najviše rastao kod zagorskih sela, a najmanje kod primorskih gradova, dok je kod zagorskih gradova i primorskih sela taj rast gotovo identičan.

Prosječna veličina domaćinstva u Pokrčju 2001. godine bila je na razini urbanih naselja i iznosila je 2,8 članova prosječno po domaćinstvu. U odnosu prema popisu iz 1991. godine, ta se veličina smanjila za 14% (1991. iznosila je 3,2 člana prosječno po domaćinstvu. Interesantno je pri tome da je prosječna veličina domaćinstva u primorskim gradovima najveća, što nedvosmisleno upućuje na ranije konstatacije o doseljavanju ruralnog stanovništva u gradska naselja u primorju. Osim toga, također je indikativa prosječna veličina domaćinstva u zagorskim selima, gdje je ona najmanja i iznosi 2,4 člana po domaćinstvu. Zagorski gradovi i primorska sela imaju prosječnu veličinu kućanstva kao i kod prosjeka Pokrčja, a taj je prosjek manji od republičkog prosjeka.

Tablica 8. Broj domaćinstava 1991. i 2001. te indeks rasta

	1991	2001	indeks
Primorski gradovi	14761	20519	139
Zagorski gradovi	5338	9781	183
Primorska sela	2482	4520	182
Zagorska sela	2145	4828	225
UKUPNO	24726	39648	160

Izvor: *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. i 2001.*

U istoj popisnoj godini najveći je udjel domaćinstava s 3-4 člana, što nedvosmisleno upućuje na dominaciju bračnih parova s jednim do dva djeteta (takvih je kućanstava najviše u primorskim gradovima, a najmanje u zagorskim selima). Najveći udjel samačkih domaćinstava nalazi se u zagorskim selima, što je posljedica odseljavanja prije i nakon *Oluje* te povratka uglavnom starijih samaca. Također je iz istih razloga visok udjel domaćinstava s dva člana u zagorskim selima, daleko veći nego što je prosjek Pokrčja i Republike Hrvatske. Najveća kućanstva su, međutim, u svim tipovima naselja izrazito malo prisutna (1-3%).

Tablica 9. Struktura domaćinstva po broju članova i prosječna veličina 2001. (u %).

	1 član	2 člana	3-4 člana	5-6 članova	7 i više članova	UKUPNO	Prosječna veličina
Primorski gradovi	19	25	43	12	1	100	3.0
Zagorski gradovi	25	26	33	14	2	100	2,8
Primorska sela	25	27	34	13	1	100	2,8
Zagorska sela	33	35	20	9	3	100	2,4
UKUPNO	23	26	37	12	2	100	2.8
RH	21	24	40	14	3	100	3,0

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2001.

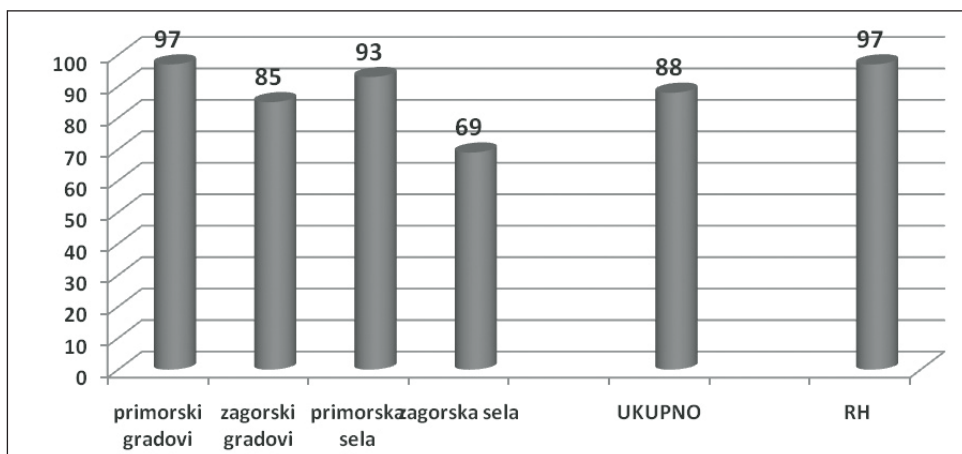
Sljedeća tabela ukazuje na značajne promjene koje su se desile u analiziranom desetogodišnjem razdoblju. Ako se **tablica 8** i **tablica 9** usporede, očito je da je 1991. godine veličina domaćinstava bila normalnija nego nakon 10 godina. Budući da tada još nije bilo drastičnih odseljavanja, broj samačkih i domaćinstava, koja su se sastojala od dva člana, bio je daleko manji nego poslije 10 godina, a udjel domaćinstava s 3-4 člana bio je veći. I u tom popisu stanovništva zabilježen je vrlo mali udjel velikih domaćinstava, što indicira kako su već tadašnja domaćinstva imala urbanu veličinu (mladi su otišli na obalu i u gradove, a stariji supružnici su ostali na selu (najviše velikih domaćinstava imaju zagorska sela).

Iz **grafikona 5** jasno se vidi kako je prosječna veličina domaćinstva najviše smanjena kod zagorskih sela (indeks = 69) i zagorskih gradova (indeks = 85), a najmanje kod primorskih gradova i sela.

Tablica 10. Struktura domaćinstva po broju članova i prosječna veličina 1991. (u %)

	1 član	2 člana	3-4 člana	5-6 članova	7 i više članova	UKUPNO	Prosječna veličina
Primorski gradovi	15	19	52	11	1	100	3,1
Zagorski gradovi	14	16	52	15	2	100	3,3
Primorska sela	21	22	37	15	3	100	3,0
Zagorska sela	17	19	33	22	8	100	3,5
UKUPNO	16	19	50	14	2	100	3,2
RH	18	21	43	14	2	100	3,1

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991.

Graf. 6. Indeks kretanja prosječne veličine domaćinstva u razdoblju 1991.-2001. (1991.=100)

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. i 2001.

4. Promjene u stambenom fondu

U području porječja Krke, prema popisu 2001., bilo je oko 65.000 stanova, od kojih je 89% bilo za stalno, 11% za privremeno stanovanje, a 3% za obavljanje neke djelatnosti. Najviše je stanova u primorskim gradovima i primorskim selima, a tek iza njih dolazi broj stanova u zagorskim gradovima. Najmanje je stanova smješteno u zagorskim selima. Ako se, međutim, analiziraju samo stanovi za stalno stanovanje (stanovi za privremeno stanovanje su vikendice kojih ima najviše u primorskim selima i gradovima, a stanovi za obavljanje neke djelatnosti su faktički poslovni prostori), onda je najveći broj stanova u primorskim i zagorskim gradovima, a najmanji u primorskim i zagorskim selima.

Tablica 11. Broj i struktura stanova 2001.

KATEGORIJE STANOVA/ PODRUČJA	Apsolutne frekvencije stanovi za stanovanje				Relativne frekvencije stanovi za stanovanje			
	stalno	privremeno	djelatnost	UKUPNO	stalno	privremeno	djelatnost	UKUPNO
Primorski gradovi	24381	6186	983	31550	77	20	3	100
Zagorski gradovi	11350	564	26	11940	95	5	0	100
Primorska sela	5599	7422	943	13964	40	53	7	100
Zagorska sela	6706	820	4	7530	89	11	0	100
UKUPNO	48036	14992	1956	64984	74	23	3	100

Izvor: *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2001.*

Ako se ukupni broj stanova u 2001. usporedi s ukupnim brojem stanova 1991., očito je kako je taj broj narastao za gotovo dva puta.

Tablica 12. Broj i struktura stanova 1991.

KATEGORIJE STANOVA/ PODRUČJA	Apsolutne frekvencije stanovi za stanovanje				Relativne frekvencije stanovi za stanovanje			
	stalno	privremeno	djelatnost	UKUPNO	stalno	privremeno	djelatnost	UKUPNO
Primorski gradovi	15882	2239	178	18299	87	12	1	100
Zagorski gradovi	5605	105	1	5711	98	2	0	100
Primorska sela	2853	3826	119	6798	42	56	2	100
Zagorska sela	2243	117	0	2360	95	5	0	100
UKUPNO	26583	6287	298	33168	80	19	1	100

Izvor: *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991.*

Iako je izrazit rast i stanova za privremeno stanovanje (indeks = 238), koji je izrazit i u svim tipovima naselja⁹, ovdje su najinteresantniji stanovi za stalno stanovanje. Prema rezultatima popisa 1991. i 2001. godine, broj i ovih stanova značajno raste, pri čemu najviše raste kod zagorskih sela i zagorskih gradova te primorskih

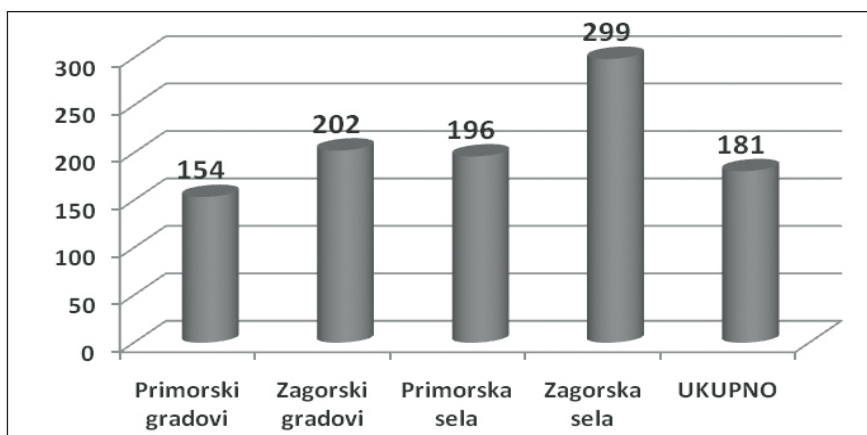
⁹ Najizraženiji je u zagorskim selima (indeks rasta = 701), iza kojih slijede zagorski gradovi (indeks = 537), a tek iza njih slijede primorski gradovi (indeks = 276) i primorska sela (indeks = 194).

sela, a najmanje raste kod primorskih gradova (vidi grafikon 7). Po podacima iz Statističkih ljetopisa je razvidno da je 2006. godine u području županije izgrađeno 879 stanova, 2007. čak 1300, a 2008. 1082 stana. Nažalost, podatke o broju izgrađenih stanova ne mogu se prikazati po tipovima naselja, jer je u Ljetopisima to prikazano samo u ukupnom broju.

Iz prikazanoga se može zaključiti kako je onaj broj stanova koji je uništen ratnim i poslijeratnim djelovanjem, donekle nadoknađen novom izgradnjom.

Iz sljedećeg tabelarnog prikaza očito je da broj stanovnika po stanu u promatranom desetgodišnjem razdoblju značajno opada, iako taj pad nije isti u svim tipovima naselja. Najizraženiji pad broja stanovnika po stanu zabilježen je kod zagorskih sela, što je uvjetovano iseljavanjem iz ovih područja prije i nakon *Oluje*. Potom slijede primorski gradovi, pa primorska sela, što je uvjetovano porastom stambenog standarda, a jedino zagorski gradovi bilježe blagi rast broja stanovnika po stanu, što je uvjetovano doseljavanjem Hrvata iz BiH, čija su domaćinstva veća od ostalih.

Graf. 7. Indeks rasta stanova za stalno stanovanje po tipovima naselja (1991.=100)

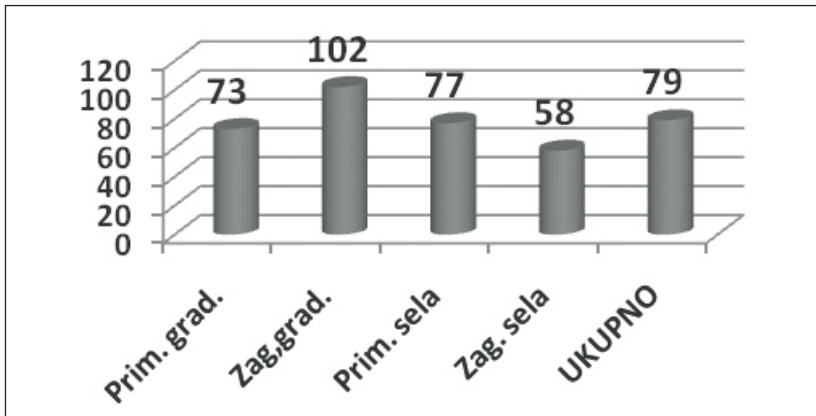

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. i 2001.

Tablica 13. Broj stanovnika po stanu 1991. i 2001. godine

	2001	1991
Primorski gradovi	2,13	2,90
Zagorski gradovi	3,23	3,16
Primorska sela	2,03	2,64
Zagorska sela	1,97	3,40
UKUPNO	2,36	2,97

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. i 2001.

Graf. 8. Indeks kretanja broja stanovnika po stanu (1991. = 100).

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. i 2001.

On je najveći kod zagorskih, a najmanji kod primorskih sela, dok se primorski i zagorski gradovi u tom pogledu razvijaju gotovo identično. To bi ustvari značilo da u porječju Krke ne postoji izražen stambeni problem.

I konačno, analiza je pokazala kako je u Pokrčju i 1991. i 2001. godine bilo više stanova za stalno stanovanje nego što je bilo domaćinstava, kao i da je u tih deset godina između dva popisa stanovništva broj domaćinstava po stanu značajno porastao. Taj se rast i ovdje, kao i kod drugih pokazatelja, razlikuje među različitim tipovima naselja, kao što se razlikuje i sam broj domaćinstava po stanu, i to u obje analizirane godine.

Tablica 14. Broj domaćinstava po stanu 1991. i 2001. te indeks rasta

PODRUČJA	broj stanova 1991.	broj dom. 1991.	broj stanova 2001.	broj dom. 2001.	Broj domaćinstava/stanu		
					1991.	2001.	Indeks
Primorski gradovi	15882	14761	24381	20519	1,08	1,19	110
Zagorski gradovi	5605	5338	11350	9781	1,05	1,16	111
Primorska sela	2853	2482	5599	4520	1,15	1,24	108
Zagorska sela	2243	2145	6706	4828	1,05	1,39	133
UKUPNO	26583	24726	48036	39648	1,08	1,21	113

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. i 2001.

5. Zaključci

Iz prikazane analize može se zaključiti da je područje porječja Krke u razdoblju između dva zadnja popisa stanovništva (1991. i 2001.) doživjelo značajne strukturalne promjene. Te su promjene očite i kod analize dobne strukture (stanovništvo je ostarjelo, i to daleko više nego stanovništvo Hrvatske), što je izazvalo pad fertiliteta, odnosno opale su reproduktivne funkcije populacije. One su očite i kod smanjenog udjela aktivnog i povećanog udjela uzdržavanog stanovništva, što nam ukazuje na to kako nije ugrožena samo biološka, nego i gospodarska reprodukcija. To se vidi i iz analize stanovništva prema aktivnosti, kao i po udjelu stanovništva koje nema nikakvih prihoda. Dok na razini Hrvatske jedan uzdržavani stanovnik dolazi na 1,4 aktivna stanovnika, u Pokrčju je taj broj nešto manji (1,3), što se značajno razlikuje među različitim tipovima naselja (dok je kod zagorskih gradova taj odnos 1 : 1, kod zagorskih i primorskih sela je on 1 : 1,2, a kod primorskih gradova je identičan hrvatskom prosjeku).

Tome se može dodati kako je analiza pokazala neke pozitivne tendencije u pogledu zapošljavanja, jer broj zaposlenih od 2001. do 2008. godine značajno raste, dok broj nezaposlenih (sve u apsolutnom iznosu) značajno opada. Isto tako, znakovito je da se i stopa nezaposlenosti u području značajno popravlja u usporedbi s istom na razini Hrvatske.

Osim toga, analiza je pokazala značajnu devastaciju obrazovne i etničke strukture stanovništva. Dok se na razini Hrvatske obrazovna struktura stanovništva poboljšava, u Pokrčju se ona pogoršava. I u tom pogledu razlike su očite među različitim tipovima naselja. Tako su trendovi najpovoljniji kod primorskih sela, stagnirajući kod zagorskih gradova, a regresivni kod primorskih gradova i zagorskih sela.

Zabilježene su i značajne promjene etničke strukture populacije, koje su različite kod različitih tipova naselja. Tako se može konstatirati da u Pokrčju, kao i u svim njegovim tipovima naselja, ostvaren značajan rast stanovništva hrvatskoga, kao što je zabilježen i značajan pad stanovništva srpskog etnikuma. Najveći rast hrvatske populacije između dva popisa ostvaren je kod zagorskih gradova i sela, a najveći pad srpskog stanovništva u zagorskim i primorskim gradovima.

Iz svega toga se jasno vidi kako su prva i druga hipoteza ovoga teksta gotovo u potpunosti dokazane. Analiza je naime pokazala da u pogledu demografskih karakteristika postoji tendencija kvarenja strukturalnih karakteristika populacije (osim spolne strukture), kao i da je demografska devastacija izraženija u onim tipovima naselja koja imaju pad stanovništva između dva popisa

stanovništva. Isto tako, djelomice je dokazana i hipoteza koja se odnosi na socio-gospodarske trendove, jer je struktura stanovništva prema aktivnosti vrlo nepovoljna, iako broj zaposlenih u Pokrčju raste, a broj nezaposlenih opada. Obrazovna struktura ima tendenciju pogoršanja, a etnička struktura je gotovo sasvim promijenjena.

Treća hipoteza je potvrđena samo djelomice, jer je analiza pokazala da prosječna veličina domaćinstva drastično opada samo kod zagorskih sela, donekle kod zagorskih gradova, dok je u ostalim tipovima naselja taj pad podnošljiviji i kreće se oko prosjeka Republike Hrvatske.

I konačno, četvrta hipoteza je dokazana samo u onom dijelu koji govori o smanjenju broja stanovnika po stanu u regresivnim naseljima, dok u ostalim pretpostavkama uopće nije dokazana, jer u ovom prostoru broj stanova raste, kao i broj domaćinstava po stanu. To je zato što se nije pretpostavilo da će u tako velikom razdoblju biti izgrađeni mnogobrojni novi stanovi, bilo od strane društva ili od strane pojedinaca.

Literatura:

1. Bjelajac, S. (2003.). Socio - demografske osobenosti Splitsko – dalmatinske županije početkom devedesetih. Split: *Zbornik Fakulteta prirodoslovno-matematičkih znanosti i odgojnih područja*.
2. Bjelajac, S. (2008.). Naselja i kretanje stanovništva u porječju Krke. Split: *Godišnjak Titius*, 1(1).
3. *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. i 2001. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske:*
4. *Statističke informacije 2005-2009. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.*

Slobodan Bjelajac

UDC: 314.8 (497.5) (282.24 Krka)

314.17

Original scientific paper

STRUCTURAL CHANGES IN THE POPULATION OF THE RIVER KRKA BASIN IN THE PERIOD 1991-2001.

Abstract: *The paper is aimed at drawing attention to the structural changes in the population of the River Krka Basin, particularly in the period between the two most recent censuses.*

Four hypotheses concerning the structural characteristics of the population and households have been proposed, of which the first three, relating to the geographical and socio-economic features of the population and households have been completely or partly confirmed, while the fourth hypothesis, the one concerning the changes in housing, has been proved inasmuch as it regards a population decrease per flat / house, whereas the other segments have not been proved.

As shown by the analysis, the population between the last two censuses seems to have indicated negative trends in the groups structured according to age, fertility, education, and ethnicity, as well as the ones relating to the economic activity and household size. However, positive tendencies have been observed in view of the absolute population increase, an increase of employment and a decrease of unemployment, as well as a growth of the number of flats and houses – primarily due to an intensive construction.

*The fact remains that negative trends are more pronounced in the types of settlements which, due to the war (as has already been said in the paper entitled *Settlements and Population Changes and Migrations in the River Krka Basin*), have shown regressive tendencies (hinterland towns and villages) in comparison with the types of settlements in which positive trends have been observed (seaside villages).*

All of the above leads one to the conclusion that the River Krka Basin might be expected to be exposed to a demographic and social devastation for a long period, particularly in the areas most affected by the war, although certain improvements have undoubtedly been indicated.

Key words: *biological structures, socio-economic structures, population, the River Krka Basin, changes 1991.-2001.*

Slobodan Bjelajac

UDC: 314.8 (497.5) (282.24 Krka)

314.17

Lavoro scientifico originale

MODIFICHE STRUTTURALI DELLA POPOLAZIONE DI POKRČJE NEL PERIODO TRA 1991. E 2001.

Riassunto: *Lo scopo del lavoro è accnuare le modifiche strutturali della popolazione a Pokrčje, specialmente tra gli ultimi due censimenti, elenchi domestici ed elenchi degli appartamenti.*

Nel testo sono impiantate quattro ipotesi delle caratteristiche strutturali della popolazione e della comunione domestica, dove i primi tre si riferiscono alle caratteristiche demografiche e socio-economiche della popolazione, caratteristiche della comunione domestica completamente o parzialmente dimostrate, mentre la quarta ipotesi che si riferisce alle modifiche nel fondo abitazionale è affermata solo in un parte che si riferisce al diminuire il numero degli abitanti per appartamento, mentre in altri parti non è dimostrata.

L'analisi indica che tra ultimi due censimenti (1991. e 2001.) la popolazione ha mostrato i trend negativi nella struttura d'età, fertile, d'educazione, etnica e nella struttura della popolazione verso le attività e verso la grandezza della comunione domestica, però verso la cresita del numero assoluto d'impiegati, verso la diminuzione del numero di disoccupati dopo 2001. e verso la cresita degli appartamenti per l'abitazione stabilmente – grazie a continua costruzione degli appartamenti – ha mostrato le tendenze positive.

Le colonie, che sono a causa della guerra (questo abbiamo già mostrato nel testo „Abitati e movimenti della popolazione nel bacino della fiume Cherca“) hanno mostrato le tendenze regresive (villaggi della Zagora) sono stati accentati i trend negativi delle modifiche strutturali ma nelle colonie che hanno mostrato i trend progressive (vilaggi marittimi).

Allora si può concludere che a Pokrčje ancora un lungo tempo si può aspettare la devastazione demografica e sociale, specialmente nelle parti che sono stati presi dalla guerra, anche se alcuni indicatori mostrano segni di ricupera-mento.

Parole chiavi: *strutture biologiche, strutture socio-economiche, popolazione, Pokrčje, modifiche*